

ЖАНР ПОЛІТИЧНОЇ КАРИКАТУРИ: ФУНКЦІОНАЛЬНІ, ДИСКУРСИВНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

К.В. Ковінько (Харків)

Стаття є спробою огляду визначення місця політичної карикатури у політичній лінгвістиці, її функціональних та дискурсивних особливостей та стилістичного інструментарію. У статті висвітлено ряд прикладів політичної карикатури у лінгвістичному аспекті. Робота також вивчає деякі метафоричні ознаки карикатури.

Ключові слова: алюзія, вербальні та невербальні компоненти, дискурс, креолізований текст, метафора, політична карикатура, функції політичної карикатури.

Ковінько К.В. Жанр политической карикатуры: функциональные, дискурсивные и стилистические особенности. Статья представляет собой обзор определения политической карикатуры, ее функциональных и дискурсивных особенностей и некоторых стилистических приемов. В статье освещен ряд примеров политической карикатуры в лингвистическом аспекте. А также работа охватывает некоторые метафорические признаки карикатуры.

Ключевые слова: аллюзия, вербальные и невербальные компоненты, дискурс, креолизованный текст, метафора, политическая карикатура, функции политической карикатуры.

Kovinko K.V. Genre of political cartoon: functional, discursive and stylistic features. The article provides an overview of the definition of political cartoons in political linguistics, its functional and discursive characteristics, and some stylistic methods. It gives several examples of political cartoons in the linguistic aspects. And also the work investigates some of metaphorical signs of cartoons.

Key words: allusion, creolized text, discourse, political cartoon, political cartoon functions, metaphor, verbals and nonverbals elements.

У кінці XX – на початку XXI століття остаточно сформувався такий науковий напрям, як політична лінгвістика. А.П. Чудинов зазначає: “На сучасному етапі розвитку науки стає все більш зрозумілим, що політична лінгвістика, яку раніше об’єднував лише матеріал для дослідження (політична комунікація, – “мова влади”) стає самостійним науковим напрямком зі своїми традиціями та методиками, авторитетами та науковими школами” [3, с. 19]. Основним об’єктом вивчення політичної лінгвістики є політичний дискурс. Поза сумнівом, політичний дискурс має ряд специфічних, властивих тільки йому, рис, серед яких основною є ідеологічність. Т.С. Магера відзначає: “Політичні тексти – це тексти, що мають певну інтенцію, під якою мається на увазі загальна установка та спрямованість тексту на досягнення певного результату” [5, с. 24]. Будь-який текст політичного

дискурсу має комунікативну ціль, спрямовану на вплив і переконання, об’єктом якого є найширші верстви населення.

Об’єктом цього дослідження є політична карикатура як креолізований текст.

Предметом даної розвідки є дослідження функціональних, дискурсивних та стилістичних особливостей політичної карикатури.

Метою нашого дослідження є огляд різних функцій та жанрів політичної карикатури.

Матеріалом дослідження слугували роботи деяких лінгвістів, які займаються політичною лінгвістикою і зокрема політичною карикатурою, а також зображення політичної карикатури.

Актуальність дослідження визначається тим, що на сучасному етапі політична лінгвістика розвивається динамічно, але велика кількість лінгвістичних аспектів політичної карикатури

як феномену масової комунікації та жанру політичного дискурсу потребує ще на ґрунтовне наукове дослідження.

Складовою частиною політичного дискурсу є політична карикатура. Комунікативна мета жанру політичної карикатури полягає в осміюванні та гострій сатиричній критиці відомих політичних діячів і значущих подій у сфері політики, в маніпулюванні суспільною свідомістю, наприклад, шляхом створення або розвінчання певного образу політика. “Внаслідок прозорості кордонів політичного дискурсу часто відбувається жанрове взаємопроникнення між типами дискурсу. З усіх видів комунікативних дій для “політичного” дискурсу найбільш характерною є інтенційна дія “переконання”, що виявляється в різних етноспецифічних модусах-вчинках. Ці етнокультурні модуси створюються складним переплетінням двох видів стереотипів: мовних, пов’язаних з семантичними преференціями самої мови, і комунікативних, пов’язаних зі сформованими нормами поведінки та ціннісними критеріями у суспільстві. Переконання ефективно в тому випадку, якщо воно здійснюється за принципами, що відображає усталені манери поведінки і взаємини в колективі” [9, с. 121].

Як і будь-яке складне явище, політична карикатура має низку функцій та притаманних їй рис. Згідно класифікації Є.О. Артемової, основною функцією політичної карикатури є сатирична функція. Сатирична функція політичної карикатури полягає в її здатності створювати сатиричний ефект за допомогою розвінчання, викриття і осміяння значущих для представників певної культури суспільно-політичних явищ. Сатиричний ефект карикатури, зокрема, залежить від успішного комбінування вербальних і паралінгвальних засобів.

Вважаємо за необхідне виділити соціальну значущість сатиричної функції у текстах політичної карикатури. Вона покликана формувати і регулювати суспільну політичну свідомість, тобто є соціально спрямованою. Одним з різновидів сатиричної функції є маніпулятивна функція, до якої часто звертаються засоби масової інформації (зокрема, фахівці піар-технологій), щоб створити в свідомості

суспільства той чи інший образ політика, сформувати певне ставлення до нього мас. Політична карикатура може служити засобом розвінчання ретельно створюваних іміджів і масок, створюючи при цьому інші і також маніпулюючи свідомістю громадськості. Так, наприклад, у сатирично-гротескній формі змальовано імідж экс-президента США Джорджа Буша на карикатурі (мал. 1), де його зображено в образі службовця готелю. Він нібито комусь відповідає (*I'll deliver these straight to the United States, sir*). При цьому він несе з собою валізи з написами “Problems”. Сатиричному висміюванню піддається невдала політика Джорджа Буша, яка, на думку автора карикатури, принесла до країни лише проблеми.

POLITICAL CARTOON

Рис. 1

Політична карикатура як різновид тексту виконує також творчу функцію, тобто вона служить не лише передавачем деякого повідомлення, але і генератором нових ідей. Нові ідеї, почерпнуті з політичної карикатури, наприклад, можуть знайти своє вираження в нових карикатурах, анекдотах та інших сміхових жанрах політичного дискурсу. Припускаємо, також, що політична карикатура може стимулювати активність політиків, викликаючи у них певну реакцію (можливо, виражену вербально або невербально).

Функція культурної пам’яті також властива політичній карикатурі, як і будь-якому іншому тексту. Її зміст полягає в сумі контекстів, які певним чином інкорпоровані в текст, і в яких даний текст набуває осмисленості. Як пише Ю.М. Лотман: “Вона ство-

рена самим текстом, та змістовий простір навколо цієї функції вступає в певні відносини з культурною пам'яттю (традицією), що відклалася у свідомості аудиторії. Внаслідок чого текст знову набуває семіотичного життя” [4, с. 21-22].

Політична карикатура також виконує емотивну функцію. Емоційність є невід'ємною характеристикою людської поведінки. Емоційність як факт психіки знаходить своє вираження в емотивності. Лінгвістами доведено, що усі висловлювання забарвлюються емоціями, що “усі лексикони мов мають специфічні емотиви та вся інша лексика потенційно емотивна” [11, с. 80]. У лінгвістичних дослідженнях емотивність трактується як “іманентно властива мові семантична здатність виражати системою своїх засобів емоційність” [10, с. 24], або ж “лінгвістична характеристика тексту як сукупність мовних засобів, здатних призвести емоційогенний ефект” [6, с. 20], чи “сукупність мовних засобів, що відображають емоційну картину світу автора” [7, с. 117]. Емотивність, що лежить в основі експресії тексту, є невід'ємним структурним компонентом побудови та відтворення (щоразу в процесі читання) його смислової сфери.

Не менш важлива для адекватного емоційного спілкування і компетенція мовних особистостей в області так званої мови жестів (*body language of emotions*), тобто володіння невербальним кодом емоцій [11, с. 80]. Емоційне розуміння авторського задуму в політичній карикатурі можливе не лише через вербалізацію емоції чи думки-емоції персонажів (як це відбувається у творах художньої літератури), але також через розуміння невербального коду емоцій. У тексті карикатури емотивні змісти опредмечуються як через мовні одиниці, так і через зображення жестів, елементів міміки і рухів тіла, що відображають деякі універсальні емоції, такі як гнів, радість, страх тощо. Прикладом слугує мал. 2, на якому зображено різні емоційні стани колишнього віце-президента США Річарда Брєса “Діка” Чейні.

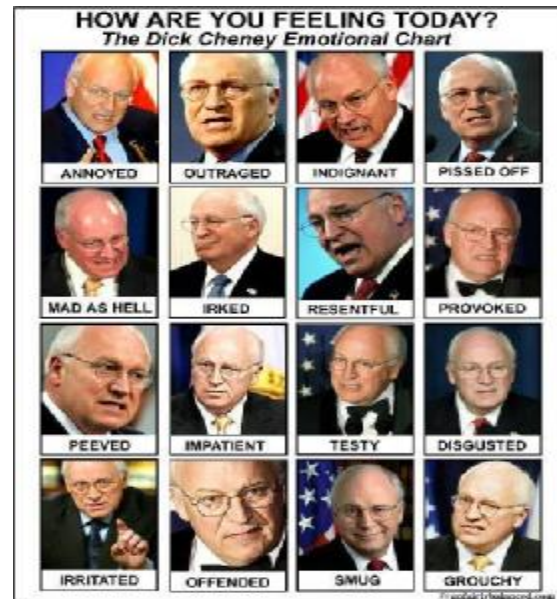

Рис. 2

У більшості карикатур текст може виконувати функцію корекції та уточнення емотивного сенсу, представленого графікою, або дублювати його. Такий текст визначається у лінгвістиці як креолізований, тобто текст, що складається з двох різних частин: вербальної та невербальної. Виняток становлять карикатури, в яких графіка не несе основного смислового навантаження, а виступає фоном.

Переходячи до дискурсивних характеристик різних видів карикатури, треба зазначити, що комунікативна ціль жанру політичної карикатури полягає в осміюванні та гострій сатиричній критиці відомих політичних діячів та вагомих подій у світі політики. Наприклад, концепція Є.О. Артемової припускає, перш за все, критичне або негативне ставлення художника (чи газети/журналу, що замовляє роботу) до зображуваних на карикатурі політичних подій та їх учасників, а також його бажання представити персонажів у комічній манері.

Концепція адресата припускає, що адресат володіє необхідними фоновими знаннями, в тому числі інформацією про політичні події “поточного дня”, знає основних діючих політиків як у своїй країні,

так і в світовому масштабі. Таке знання при прочитанні карикатури дозволяє адресату оцінити роботу художника і посміятися разом з автором над сюжетом. Адресат – народні маси, здатні підкоритися впливу автора, спрямованому або на створення в суспільній свідомості конкретного образу політика, або на розвінчання політичних діячів, і висловити солідарність з автором у його критичному оцінюванні політичних подій. Створення конкретного іміджу одного політика і розвінчання представників опозиційних сил може відбуватися одночасно в одній і тій же політичній карикатурі. Передбачається, що в умовах демократичного суспільства адресат – об’єкт осміювання демонструє позитивне ставлення до подібної критики з боку засобів масової інформації та окремих осіб, які, зокрема, можуть бути представлені читачами політичної преси.

Більшість карикатур стосується окремих важливих тем, таких як виборча кампанія, питання війни і миру або корупції в уряді. Нині політичні скандали, пов’язані з особистим життям політиків, також є багатим джерелом для варіацій на політичну тему в карикатурі. Навпаки, відсутність критики особистого життя політиків в СРСР, наприклад, пояснювалась тоталітарним режимом правління, а в США коментувати деталі особистого життя, зокрема, любовні пригоди, вважалося поганим тоном: “Колись творці політичної карикатури отримали велике задоволення, жартуючи над шлюбною невірністю президента Біла Клінтона. Разом із засобами масової інформації вони показали, як згодом змінюється повага до публічної людини в залежності від її вчинків та приватного життя. Усі журналісти, наприклад, знали про численні витівки президента Кеннеді, але вірили, що то його особиста справа і вона ніяк не пов’язана з політикою країни. Коли стали відомими шлюбні негаразди Клінтона, ЗМІ вже не дотримувалися цієї думки та будь-яких обмежень. Митці політичної карикатури створили карикатуру на те, що довгий час було приховано: його приватне життя. І з цього моменту предмет політичної карикатури суттєво поширився” (переклад наш) [12].

Розглядаючи стилістичні характеристики об’єкту дослідження, треба зазначити, що важливим аспектом політичної карикатури вважаємо також використання у вербальному ряді каламбуру (англ. pun) – стилістичного обороту, гри слів, заснованої на комічному обіграванні співзвучних слів або словосполучень з несумісними значеннями.

Прийоми створення каламбуру досить різноманітні: 1) багатозначність слів і словосполучень; 2) усі види омонімії; 3) подібність слів і словосполучень за звучанням [8, с. 56]; 4) авторське перетворення фразеологічної одиниці.

Приклад використання каламбуру знаходимо на рис. 3.

Рис. 3

Основою цієї карикатури став каламбур подібності слів за звучанням: зворот “Put in” та прізвище російського президента Путіна (Putin). Дієслівний зворот “put in” (вклади) відтворено на зображенні тричі. Він нібито закликає електорат вкласти свої бюлетені на виборах президента Росії та обирати саме Путіна.

Іншим поширеним стилістичним прийомом у тексті карикатури є образна метафора. Слід зазначити, що метафора являє собою вторинну номінацію, засновану на схожості, спільності (реальної чи уявної) об’єкта номінації з тим об’єктом, назва якого переноситься на об’єкт номінації. У когнітивній лінгвістиці під метафорою розуміється “складний когнітивний феномен, що виникає в результаті взаємодії двох смислових комплексів – утримання / фокусу / джерела і оболонки / фрейму / цілі” [2, с. 185].

Під час досліджень, присвячених метафорі, вченим “вдалося показати, що в основі осмислення певних політичних подій як у вербальних політичних метафорах, так і в карикатурі лежать одні й ті самі метафори, що є суттєвим доказом першорядності ментальної природи метафори, яка об’єктивується на різних рівнях політичної семіотики” [3, с. 135-136]. Погоджуємось з твердженням про те, що “перше місце в дослідженні невербальних політичних метафор займають роботи, пов’язані з метафорами в політичній карикатурі” [3, с. 132].

Поширеним стилістичним прийомом у політичній карикатурі є також алюзія (використання в мові широко вживаного вислову, що натякає на який-небудь загальновідомий побутовий факт) і її різновид, квазіалюзія (характерна для відеоряду). У політичній карикатурі алюзія і квазіалюзія використовуються для відсилання до різного роду прецедентних феноменів (політичного і неполітичного характеру).

Алюзія в карикатурі може бути виражена вербально або малюнком, можливо також використання комплексної алюзії. Ми пропонуємо визначити компонент, що несе в собі алюзію як індикатор алюзії. Індикатор алюзії є ключем, що звертає нашу увагу до фонових знань, а саме, до розуміння карикатури.

Залежно від характеру джерела, до якого звертаються автори політичних карикатур, ми зустрічаємо такі види алюзії: біблійні алюзії, міфологічні алюзії, літературні алюзії, історичні алюзії, побутові алюзії, алюзії на кінофільми і мультфільми, рекламні ролики і телепередачі.

Як типовий приклад наведемо біблійну алюзію, а точніше квазіалюзію, що міститься у карикатурі, яка критикує політику республіканської партії США.

Основу цієї карикатури складає історія про Давида та Голіафа. Слон, символ партії Республіканців, зображений як переляканий, передчуваючи свою поразку, велетень Голіаф, а техаський мільярдер Росс Перо – як хлопчик Давид, що готує свою зброю. Сумісності реальних персонажів і реальної ситуації з героями Давидом і Голіафом приводить

до виникнення комічного ефекту: актуалізований набір асоціацій, закріплений за цим текстом вступає в “стилістичне” протиріччя з реальною ситуацією і реальними персонажами.

У цьому випадку необхідно знання символу партії Республіканців (слона), необхідна лінгвістична та політична пресупозиція, а саме, знання аббревіатури для позначення партії Республіканців – GOP, знання політичної ситуації. Росс Перо, багатий підприємець зі штату Техас, оголосив про створення власної Незалежної партії, що, очевидно, не сподобалося, і, судячи з пози, виразу обличчя і вигуку Слона “*Not again!*”, навіть налякало Республіканців. У метафоричному сенсі камінь, який піднімає Перо і який “полетить” у бік партії Республіканців, являє собою проект створення нової партії, серйозної опозиції і політичного противника [1, с. 16].

Таким чином, можемо зазначити, що політична карикатура в якості креолізованого тексту є досить важливою складовою політичного дискурсу, перспективним та новітнім предметом вивчення. Стосовно функцій політичної карикатури можна зазначити, що вони є важливою складовою політичного дискурсу, а саме сатирична та емотивна є базовими для політичної карикатури. Щодо дискурсивних характеристик різних видів карикатури, треба звернути увагу на те, що комунікативна ціль жанру політичної карикатури полягає в осміюванні та гострій сатиричній критиці відомих політичних діячів та вагомих подій у світі політики. Розглядаючи стилістичні характеристики об’єкту дослідження, можливо зазначити, що важливим аспектом політичної карикатури вважаємо використання у вербальному ряді каламбуру.

Перспективою дослідження можна вважати конструктивний взаємозв’язок вербального та невербального компонентів політичних карикатур на різних рівнях їх розуміння, комплексні характеристики політичної карикатури як креолізованого тексту, виявлення особливостей розуміння карикатури в залежності від ситуації та в міжкультурному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Е.А. Карикатура как жанр политического дискурса : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Е.А. Артемова. – Волгоград, 2002. – 237 с. 2. Баранов А.Н. Очерк когнитивной теории метафоры / А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов. Русская политическая метафора (материалы к словарю), 1991. – С. 184-192. 3. Будаев Э.В. Метафора в политическом интердискурсе : монография / Э.В. Будаев, А.П. Чудинов. – Урал. гос. пед. ун-т. – 2-е изд., испр. и доп. – Екатеринбург, 2006. – 213 с. 4. Лотман Ю.М. Текст как смыслопорождающее устройство / Ю.М. Лотман // Внутри мыслящих миров : Человек – текст – семиосфера – история. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 11-163. 5. Магера Т.С. Текст политического плаката: лингвориторическое моделирование (на материале региональных предвыборных плакатов) : дисс. ... канд. филол. наук / Т.С. Магера. – Барнаул, 2006. – С. 24–26. 6. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию / В.А. Маслова. – М. : Наследие, 1997. – 208 с. 7. Павлючко И.П. Эмотивность языковой личности в творческом ракурсе / И.П. Павлючко // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты. – Волгоград : Перемена, 1998. – С. 117–129. 8. Санников В.З. Каламбур как семантический феномен / В.З. Санников // Вопросы языкознания, № 3, 1995. – С. 56. 9. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса : дисс. доктора филол. наук : 10.02.01 / Е.И. Шейгал. – Волгоград, 2000. – 175 с. 10. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – Воронеж, 1987. – 192 с. 11. Шаховский В.И. Текст и его когнитивно-эмотивные метаморфозы (межкультурное понимание и лингвоэкология) / В.И. Шаховский, Ю.А. Сорокин, И.В. Томашева. – Волгоград : Перемена, 1998. – 149 с. 12. Hudzik Sam. Political cartoons [Электронный ресурс] // History & Thought of Western Man, Rich East High School, Park Forest, Illinois, 1999. – Режим доступа : <http://richeast.org/htwm/GRAPH/POLITICAL.HTML>